

Методика

Вивчення предметів художньо-естетичного циклу в основній школі

Методичні рекомендації

Олена ГАЙДАМАКА, старший науковий співробітник ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти», к.п.н.

Предмети художньо-естетичного циклу в школі спрямовані на розвиток емоційно-почуттєвої сфери учнів, формування їхнього художньо-образного, асоціативного, критичного мислення, створення сприятливих умов для продукування креативних ідей, реалізацію власних творчих потреб у художній діяльності та пізнанні.

Водночас через образний зміст творів мистецтва відкриваються широкі можливості ефективно впливати на формування патріотизму, моралі та інших загальнолюдських цінностей.

Опанування змісту дисциплін художньо-естетичного циклу у 5—8-х класах загально-освітніх навчальних закладів здійснюється відповідно до чинних методичних рекомендацій (листи МОН України від 24.05.2013 №1/9—368, від 01.07.2014 №1/9—343, від 10.08.2015 №1/9—380, від 17.08.2016р. № 1/9—437).

У 2017/2018 навчальному році вивчення предметів художньо-естетичного циклу здійснюватиметься за такими програмами: у 5—9-х класах за навчальною програмою «Мистецтво. 5—9 класи» (оновлена); у 10—11-х класах — за програмами «Художня культура» рівень стандарту, академічного та профільного рівнів. Програми розміщені на офіційному сайті МОН: (<http://mon.gov.ua/activity/education/zagalnaserednya/navchalni-programy.html>).

Навчальна програма «Мистецтво. 5—9 класи» (авт. Л. Масол, О. Коваленко, Г. Сотська, Г. Кузьменко, Ж. Марчук, О. Константинова, Л. Паньків, І. Гринчук, Н. Новикова, Н. Овіннікова) містить три блоки: «Музичне мистецтво», «Образотворче мистецтво» або інтегрований курс «Мистецтво».

Цілісна структура програми передбачає наскрізний тематизм і логіку побудови змісту за роками навчання від 5-го до 9-го класу. У 5-му класі учні засвоюють особливості мови різних видів мистецтва, у 6-му класі — палітру жанрів музичного й образотворчого мистецтва, у 7-му класі — новітні явища в мистецтві в єдності традицій і новаторства. У 8—9-х класах учні ознайомлюються зі стилями й напрямками мистецтва.

Наголошуємо, що для формування в учнів мистецьких компетентностей та реалізації практично зорієнтованого компонента змісту програми предмети художньо-естетичного циклу — музичне мистецтво, образотворче мистецтво, інтегровані курси «Мистецтво» та «Художня культура» — повинні викладати вчителі зі спеціальною мистецько-педагогічною освітою (*учитель музичного та образотворчого мистецтва, художньої культури*) (Лист МОН України від 09.06.2016 № 1/9—298).

У 2017 році здійснено оновлення чинної навчальної програми «Мистецтво. 5—9 класи», у якому віддзеркалилися зміни, що відбуваються в сучасній освіті.

У Пояснювальній записці до програми визначено мету загальної середньої освіти (єдину для всіх освітніх галузей) і окреслено завдання предмета «Мистецтво», які її реалізують.

Акцентування освіти на реалізацію компетентнісного підходу в освіті зумовило рельєфніше визначення компетентностей, що формуються засобами певного навчального предмета, зокрема мистецтва.

У програмі «Мистецтво. 5—9 класи» окреслено сутність предметних мистецьких (музичної, образотворчої, хореографічної, театральної, екранної) та міжпредметних естетичних компетентностей, які насамперед формуються під час опанування учнями різних видів мистецтва. Визначено компоненти компетентностей — *знаннєвий, діяльнісний, ціннісний*, — відповідно до яких згруповано розділ програми «Очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності учнів».

У Пояснювальній записці оновленої програми розкрито можливості мистецтва щодо формування ключових компетентностей, які подано як систему **вмінь** (здатності людини реалізувати на практиці набуті знання та навички) і **ставлень** (якостей, що виявляються в поведінці особистості в певній

ситуації чи її вчинках на засадах ціннісних переконань, поглядів, інтересів тощо).

Важливість формування ключових компетентностей є незаперечною, і тому **педагог повинен системно зосереджувати увагу на їх формуванні, але застосовувати свій методичний інструментарій педагогічно доцільно й лише в контексті реалізації завдань предмета «Мистецтво»**.

Зокрема, компетентність спілкування рідною/державною мовою ефективно формується у процесі аналізу, обговорення, виконання творів мистецтва рідною/державною мовою. У цьому контексті вчитель повинен привчати учнів висловлюватися лише рідною/державною мовою, спрямовувати їхню увагу на влучність формулювань, правильність і чіткість вимови тощо.

Усвідомленість і розуміння текстів вокальних творів іноземною мовою (знайомою підліткам), правильність вимови — важливий прояв компетентності спілкування іноземними мовами.

За потреби на уроках мистецтва застосовують обчислювальні вміння, що потребують точних вимірювань (наприклад, для створення об'ємно-просторових, площинних художніх образів), або знання із природничих наук (акустики, оптики, хімії тощо), зокрема для відтворення довкілля та явищ природи засобами мистецтва. У цьому виявляється необхідність застосування математичної компетентності й основних компетентностей у природничих науках і технологіях.

За умови технічного забезпечення для реалізації художніх потреб учнів у пізнанні та творенні мистецтва доцільно використовувати сучасні цифрові технології — у цій діяльності стане у пригоді їх інформаційно-цифрова компетентність.

Сучасне суспільство робить школі багато викликів, з-поміж яких — формування вмінь та якостей особистості, які будуть їй необхідними в дорослому

Ключові компетентності подаються у відповідності до Рекомендацій Європейського парламенту й Ради Європи. Це компетентності:

1. Спілкування рідною/державною мовою.
2. Спілкування іноземною мовою.
3. Математична компетентність.
4. Основні компетентності у природничих науках і технологіях.
5. Інформаційно-цифрова компетентність.
6. Уміння вчитися впродовж життя.
7. Компетентності ініціативності й підприємливості.
8. Соціальна та громадянська компетентності.
9. Компетентність обізнаності й самовираження у сфері культури.
10. Компетентність екологічної грамотності та здорового життя.

Формуємо освіту

житті. На уроках мистецтва ці якості також слід системно формувати, звертаючи педагогічну увагу на процес навчання. Це формування в учнів умінь виявляти власні художні інтереси й потреби; умінь планувати й організувати свій час для пізнання, сприймання, творення мистецтва чи самовираження через мистецтво; раціонально використовувати час для задоволення культурних потреб, здобувати, опрацьовувати мистецьку інформацію, тощо; не боятися пропонувати нові ідеї, шляхи їх художнього втілення; презентувати власні творчі досягнення; ефективно співпрацювати в команді, зокрема для реалізації громадських мистецьких проєктів та естетизації середовища; застосовувати мистецький досвід для вираження емоцій, почуттів, переживань та корекції власного емоційного стану. Наявність цих умінь та якостей свідчить про сформованість в учнів компетентностей, умінь вчитися впродовж життя, ініціативності й підприємливості, соціальної та громадянської, екологічної грамотності та здорового життя.

Навчальний предмет «Мистецтво» активно сприяє формуванню компетентності обізнаності та самовираження у сфері культури. Адже у процесі опанування мистецтва учні вчать орієнтуватися в культурному розмаїтті на основі українських та зарубіжних творів мистецтва, у результаті чого в підлітків формується розуміння загальнолюдських, естетичних і художніх цінностей, транслятором яких є мистецтво; усвідомлення української культурної ідентичності, виявлення шани до мистецького надбання українського народу й гордості за нього, пропагування національної культури через власну художньо-творчу діяльність; усвідомлення необхідності збереження художнього надбання людства. Тому саме на ці умінь та якості важливо спрямовувати педагогічну увагу у процесі опанування учнями мистецтва.

Із метою інтеграції навчальних предметів і предметних циклів, формування основних та міжпредметних компетентностей у зміст оновленої навчальної програми введено **наскрізні змістові лінії** — соціально значущі надпредметні теми, які сприятимуть формуванню в учнів уявлення про суспільство загалом, розвиватимуть здатність застосовувати здобуті знання в різних ситуаціях.

Наскрізними змістовими лініями в основній школі визначено: «Екологічна безпека та сталий розвиток», «Громадянська відповідальність», «Здоров'я і безпека», «Підприємливість та фінансова грамотність».

Змістова лінія «Екологічна безпека та сталий розвиток» спрямована на формування в учнів соціальної активності, відповідальності й екологічної свідомості, готовності брати участь у вирішенні питань збереження довкілля й розвитку суспільства, усвідомлення важливості сталого розвитку для майбутніх поколінь. Однією з основних тем у мистецтві є взаємовідносини людини з природою, світом на основі формування такого способу життя, який став би основою довготривалого ощадливого розвитку людства. Реалізація змістової лінії «Екологічна безпека та сталий розвиток» на уроках мистецтва здійснюється під час художньо-образного сприйняття мистецтва й мистецької діяльності.

Зокрема, у процесі аналізу-інтерпретації творів мистецтва увага учнів повинна спрямовуватися на самоцінність природи, гармонію та красу світу, необхідність економного споживання природних ресурсів.

У цьому сенсі твори мистецтва є ідеальними моделями, які допомагають у виборі найоптимальніших стратегій взаємодії людини з природою, людини зі світом. Це сприяє:

- вихованню емоційно-ціннісного ставлення учнів до природи;
- усвідомленню себе як частини світу, у якому все взаємопов'язано;
- виробленню у школярів екологічно-моральної поведінки й пошуку шляхів вирішення екологічних проблем;
- формуванню культури споживання школярів на основі особистісної причетності, щодо перегляду «споживчого» підходу, розуміння єдності національно-регіональних цінностей і глобальних людських пріоритетів.

У навчальній програмі «Мистецтво» реалізацію цієї змістової лінії окреслено в розділі «Очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності учнів» як:

- розуміння учнями того, що у творах різних видів мистецтв сповна відображається багатоплановість і складність навколишнього середовища (5-й клас);
- усвідомлення підлітками відповідальності людини за збереження природного середовища свого краю, України та планети (6-й клас);
- умінь висловлювати ціннісні ставлення щодо творів мистецтва, які відображають життя та побут різних верств населення минулого й сучасності (6-й клас).

з кожним номером!

Реалізація наскрізної змістової лінії «Громадянська відповідальність» сприятиме формуванню відповідального члена громади й суспільства, який розуміє принципи й механізми функціонування суспільства, а також важливість громадянських ініціатив; який почувається членом суспільства й у своїй діяльності орієнтується на культурні традиції та вектори розвитку держави.

Вагомою складовою цієї змістової лінії у контексті опанування мистецтва є виховання в учнів культурної самосвідомості — якості, що характеризує учня як свідому культурну людину, яка розуміє роль культури у формуванні способу мислення й поведінки людей, а також історичні зміни культур; яка має уявлення про культурне різноманіття й особливості практичного життя, що зумовлюються культурою; яка цінує рідну культуру й культурне різноманіття, толерантна й готова до співпраці.

Виховання відповідального громадянина своєї держави неможливе, якщо про це говорити абстрактно. Завдяки мистецтву ця змістова лінія може розкриватися під час опанування підлітками українського народного мистецтва, у якому виявлено кращі якості національного характеру (свободу, гідність, честь, відповідальність, совість, любов, доброту, вірність, хоробрість, героїзм, почуття гумору тощо) та досягнення українських митців у контексті світової мистецької спадщини.

Це сприяє вихованню поваги до своєї культури і традицій, Батьківщини загалом і до малої Батьківщини; усвідомленню власної значущості й відповідальності щодо причетності до свого народу. Усвідомлення досягнень культурних надбань свого народу відбувається в тісному зв'язку з ознайомленням із мистецькими досягненнями різних народів світу, що приводить до формування в підлітків поваги до культурного різноманіття, переконання в тому, що приналежність до іншої культури, перехід від однієї культури до іншої і культурне різноманіття, а також плюралізм думок і досвіду повинні розглядатися як явище позитивне; сприяє відкритості щодо інших культур, вірувань, світогляду і звичаїв, шанобливого ставлення до осіб, які мають іншу культурну приналежність, інші вірування, інші погляди й інший відмінний досвід. Це загалом сприяє веденню міжкультурного діалогу та зміцненню культури демократії.

У навчальній програмі реалізація цієї змістової лінії проектується через:

- формування в учнів усвідомлення української культурної ідентичності, виявлення шани до мистецького надбання українського народу й гордості за нього;

- пропагування національної культури через власну художньо-творчу діяльність;
- виявлення поваги й толерантного ставлення до культурного розмаїття різних регіонів світу;
- уміння висловлювати судження, ціннісні ставлення до творів мистецтва, які є культурним надбанням людства в Україні і світі (5-й клас);
- усвідомлення значення творів декоративно-ужиткового мистецтва і скульптури у формуванні та збереженні культурної спадщини України та світу;
- усвідомлення фундаментального значення народного мистецтва;
- цінності особистого внеску в розвиток української культури;
- усвідомлення необхідності збереження мистецької спадщини рідного краю та світу (7-й клас).

Вивчення питань, що належать до змістової лінії «Здоров'я і безпека», сприятиме формуванню учня як духовно, емоційно, соціально й фізично повноцінного члена суспільства, який здатний дотримуватися здорового способу життя й формувати безпечне життєве середовище.

Сучасне суспільство досягло такого рівня розвитку, що починає усвідомлювати цінність не лише матеріального достатку, а й психічної рівноваги, душевного комфорту. Загальновідомо, що мистецтво потужно впливає на емоційний стан людини, на її самопочуття й рівень працездатності. Споглядання мистецьких творів або власне творення мистецтва допомагає зняти стрес, вивільнитися від тривоги, позбутися депресії. Тому важливо навчати учнів використовувати прийоми арт-терапії, які сприятимуть не лише збагаченню емоційно-почуттєвої сфери школярів, а й запобіганню певних поведінкових ризиків.

Системна й постійна діяльність щодо опанування підлітками цих якостей мистецтва сприятиме активному розвитку емоційного інтелекту, гармонізації інтелектуальної та емоційної сфер особистості, що дає можливість досягнути стану здоров'я як рівноваги. У вимогах навчальної програми це окреслено як:

- здатність підлітків висловлювати власні враження, почуття, отримані під час сприймання та творення мистецтва;

Формуємо освіту

- визначати власні емоції від сприйняття мистецтва;
- ідентифікувати, характеризувати їх вплив;
- усвідомлювати цінність поваги, розуміння, шанобливого ставлення до людини;
- усвідомлювати загальнолюдські, естетичні й художні цінності, транслятором яких є мистецтво.

Змістова лінія «**Підприємливість та фінансова грамотність**» спрямована на розвиток лідерських ініціатив, здатність успішно діяти в сучасному середовищі, плекання проактивної особистості, яка вміє ризикувати, планувати й досягати поставлених цілей.

Підґрунтям для формування підприємливості й ініціативності на уроках освітньої галузі «Мистецтво» є активне формування вмінь працювати в команді (групі), мотивація брати участь у культурно-мистецьких проєктах, творення нових мистецьких продуктів, відвідування закладів культури та мистецтва тощо.

У контексті реалізації цієї змістової лінії ефективним є застосування методу моделювання життєвих ситуацій у рольових іграх тощо. Наприклад, «Студія дизайну», «Імідж-студія», «Створюємо музичне шоу», «Наші таланти», «Кращий екскурсовод» тощо, під час яких відкриваються можливості для продукування й утілення різних творчих ідей у практичній діяльності.

У навчальній програмі ця змістова лінія розкривається у вимогах:

- формувати здатність проявляти активність у процесі пізнання мистецтва, використовувати в пошуковій діяльності різні джерела інформації (7-й клас);
- усвідомлювати важливість творчої діяльності для самореалізації особистості (7-й клас);
- виявляти здатність мислити творчо, генерувати нові ідеї й ініціативи та втілювати їх у життя для підвищення власного добробуту й розвитку суспільства й держави (8—9-й клас).

У 2017/2018 навчальному році учні 9-х класів загальноосвітніх навчальних закладів відповідно до навчальної програми продовжать опановувати особливості стилів і напрямів мистецтва (розділ I «Стилі та напрями мистецтва (продовження)»), ознайомляться з екранними видами мистецтва та формами збереження й поширення мистецької спадщини (розділ II «Екранні мистецтва. Форми поширення мистецтва»).

Якісна реалізація змісту програми «Мистецтво» у 9-му класі потребує її методичного тлумачення,

ураховуючи певну новизну навчального предмета й обмеженість визначеного нормативними документами навчального часу (1—0,5 години на тиждень) та ймовірних ризиків (у зв'язку з тематикою курсу) щодо застосування великого обсягу інформаційного матеріалу.

Передусім слід наголосити, що місія курсу — захопити учнів мистецтвом сучасності, знайти емоційний відгук, зацікавити їх настільки, щоб з'явилося бажання самостійно, ширше ознайомлюватися з мистецькими шедеврами різних художніх стилів/напрямів та екранних мистецтв. Лише на такому тлі відбуватиметься формування в учнів системи компетентностей, передбачених навчальною програмою.

З-поміж найважливіших позицій викладання мистецтва у 9-му класі, на яких має базуватися методичний арсенал учителя, такі:

Добір творів мистецтва

Програма передбачає творче ставлення вчителя до змісту й технологій навчання, поурочного розподілу навчального художнього матеріалу. Особливістю навчальної програми є варіативність художнього змісту: кожен учитель має можливість обирати мистецькі твори для сприймання й виконання, орієнтуючись на навчальну тематику та критерій їх високої художньої якості, цікавість для учнів і відповідність їхньому віку. Зокрема, для реалізації змісту розділу I необхідно обирати твори, які репрезентують найхарактерніші ознаки стилю чи напрями, що вивчається; для реалізації змісту розділу II — визначні екранні твори (зі змістом, дозволеним для дітей цієї вікової категорії) та явища соціуму, що сприяють збереженню та поширенню мистецької спадщини. Учитель також визначає художньо-практичні й інші види завдань для учнів, враховуючи програмні вимоги, мету уроку, дбаючи про цілісну драматургію уроку.

Основні види діяльності на уроці

У 9-му класі, як і в попередні навчальні роки, пізнання мистецтва відбувається через сприймання, інтерпретацію й оцінювання художніх творів із зосередженням на культурологічний контекст і творче самовираження учня, що реалізується, зокрема, у виконанні різноманітних завдань та мистецьких проєктів (індивідуальних, колективних) відповідно до потреб учнів у співі, малюванні, конструюванні, відеозйомці тощо. Це сприятиме активному формуванню компетентностей, визначених навчальною програмою.

з кожним номером!

Структурування змісту навчального матеріалу в межах теми розділу

Учитель самостійно визначає обсяг годин на вивчення окремої теми навчальної програми, за потреби **має право** змінювати порядок вивчення тем у межах навчального року.

Наголошуємо, що інформації для засвоєння учнями має бути небагато. Не варто її нагромаджувати, зокрема, історичним контекстом епохи, переліками імен митців, творів, дат тощо, адже наперед відомо, що така інформація засвоюється тимчасово. Доцільно зосередити увагу на найголовнішому — на творах мистецтва, які презентують певний художній стиль/напрямок; особливості художньої мови екранного мистецтва тощо.

Саме тому **важливо збалансувати різні види діяльності учнів** під час навчання й не перетворити курс «Мистецтво у 9-му класі» в суто інформативний, не перевантажувати учнів зайвою інформацією, а наповнити заняття завданнями художньо-практичного спрямування.

Тому під час структурування змісту мистецької освіти в 9-му класі (зокрема створення поурочних календарно-тематичних планів) учителю необхідно дотримуватися балансу всіх видів діяльності учнів: визначаючи час на пізнання мистецтва (ознайомлення з новим навчальним матеріалом, сприймання, аналіз-інтерпретацію творів мистецтва), необхідно передбачити час для виконання учнями практичних робіт з образотворчої діяльності, вокальної роботи; для презентації результатів самостійної пошукової чи творчої діяльності школярів; здійснення віртуальних екскурсій тощо, адже саме художньо-творча діяльність учнів мотивує підлітків до самовираження та реалізації їхніх потреб і нових ідей у соціумі.

Широкий арсенал методичного інструментарію вчителя

Для реалізації зазначеного слід наголосити на важливості застосування вчителем різноманітного методичного інструментарію та пріоритетності діалогічних форм подачі матеріалу над монологічними. Адже нині вчитель — не лише транслятор певної кількості знань та інформації, а й партнер з опанування світу мистецтва. Ні для кого не секрет, що авторитарний підхід із монологічним викладом навчального матеріалу є неефективним

і малоцікавим для учнів, особливо якщо це стосується мистецтва.

Опанування художнього змісту навчального предмета має здійснюватися в тісному взаємозв'язку традиційних методів навчання (словесних, наочних, діяльнісних) з ігровими, евристичними методами, комп'ютерними технологіями та (що важливо для інтегрованого курсу) інтегративними технологіями, методами і прийомами стимулювання асоціативно-образного мислення, виявленням міжвидових мистецьких аналогій, порівнянь тощо), що зумовлено спільним тематизмом, який об'єднує навчальний матеріал різних видів мистецтва. Ефективними в роботі з підлітками є інтерактивні форми навчання.

У цьому зв'язку слід звернути увагу на розкриття змісту розділу II програми «Екранні мистецтва. Форми поширення мистецтва». Екранні мистецтва — кінематограф, телебачення — є досить популярними видами мистецтва в сучасному соціумі, і тому важливо дати підліткам можливість ознайомитися зі специфікою художньої мови цих мистецтв, розуміти її, уміти характеризувати твір, висловити власне ставлення до нього. У процесі проведення уроків опанування художньої мови екранних мистецтв ефективно здійснювати на прикладах **фрагментів** із кіно/телетворів, зосереджуючи увагу учнів на особливостях, притаманних лише цим видам мистецтва. Але щоб досягнути твору у повному обсязі, сформулювати про нього певні думки, здійснити аналіз-інтерпретацію, необхідний час, зазвичай значно більший навчального часу уроку. У зв'язку з цим рекомендуємо завчасно передбачувати перегляди запланованих творів екранних мистецтв у вільний час завдяки різним ресурсам, зокрема Інтернету, а під час уроків здійснювати їх обговорення та аналіз-інтерпретацію переглянутого матеріалу, застосовуючи різні дискусійні форми роботи (круглі столи, «експертні зустрічі», ток-шоу, панельні дискусії, дебати, тощо), стимулюючи учнів до пошуку в мистецтві особистісно значущих смислів, співзвучних власному досвіду.

Навчальна й методична література з предметів художньо-естетичного циклу зазначена в переліках навчальних програм, підручників та навчально-методичних посібників, рекомендованих Міністерством освіти і науки України, що розміщені на офіційному сайті МОН. Під час підготовки вчителів до уроків радимо використовувати періодичні фахові видання, зокрема науково-методичний журнал «Мистецтво та освіта», газету «Шкільний світ» тощо.

Формуємо освіту